

ROLA WARTOŚCI ORAZ RELIGII W PROCESIE KSZTAŁCENIA WSPÓŁCZESNEGO NAUCZYCIELA NA UKRAINIE

Władimir Gonczarow

Celem artykułu jest ukazanie roli edukacji w procesie formowania pozytywnych wartości w społeczeństwie ukraińskim. Autor konkluduje, że kształcenie u przyszłych pedagogów zdolności do odtwarzania tradycji narodowych i kulturalnych, kształtowanie wartości moralnych oraz formowanie indywidualnego podejścia pedagogicznego stanowią warunki niezbędne do prawidłowego przygotowania przyszłych kadr dydaktycznych.

Słowa kluczowe: Ukraina, edukacja, tradycja narodowa, kultura, religia, nauczyciel

---

Zarówno edukacja, jak i wykształcenie stanowią integralne elementy kultury. By zmienić społeczeństwo, trzeba również mu uświadomić sposób jego funkcjonowania. Obserwując stosunki społeczne panujące obecnie w krajach postsowieckich, możemy stwierdzić, że braki w wykształceniu, występujące u sprawujących władzę, pociągają za sobą wiele zadufanej zarożumiałości i destrukcyjnej energii, nie prowadząc do wyważonych, „humanistycznych” decyzji oraz działań. Sytuacja, w której w społeczeństwie hamuje się swobodny rozwój nauki i edukacji sprawia, że jednocześnie hamuje się także rozwój jego członków. Ponadto trzeba pamiętać, że i w teorii, i w praktyce, nie całą wiedzę można wykorzystać w celu kształtowania kultury indywidualuów i wspólnot. Co więcej, „wykształcenie” niektórych ludzi może w pewnych warunkach prowadzić do ich duchowej i moralnej degradacji jako jednostek.

Natura nie wyposażyła człowieka w skuteczne mechanizmy powstrzymywania agresji – zarówno tej wewnętrznej, jak i tej obserwowanej na zewnątrz. Takie „mechanizmy” człowiek wykształcił w sobie historycznie; zawiera je moralność i kultura. Jest więc jasne, że gdy wspomniane „hamulce kulturowe” nie są dostatecznie rozwinięte, to człowiek staje się niebezpieczny nie tylko dla siebie, lecz też dla otoczenia. O takim zagrożeniu niech świadczy choćby kryzys ekologiczny, który dowodzi, że człowiek działający „żywiolowo” pozostawia po sobie tylko pustkę i zniszczenia. Obecnie obserwujemy, jak w wyniku zastosowania zdobyczy rewolucji informatycznej szybko powiększa się niszcząca siła konfliktów zbrojnych oraz liczba ich ofiar; szerzą się neurozy, choroby psychiczne i społeczne wyobco-

W. GONCZAROW – ROLA WARTOŚCI I RELIGII W PROCESIE KSZTAŁCENIA...

wanie; obserwujemy upadek obyczajów oraz informacyjne „zanieczyszczenie” przestrzeni kulturowej – wszystkie to pozwala już powiedzieć, że znaleźliśmy się w obliczu kryzysu kulturalno-antropologicznego. Kultura i rozum to potężne mechanizmy obronne, niemniej jednak również ta siła obronno-wychowawcza potrzebuje szczególnego wsparcia i stymulacji – przede wszystkim poprzez odpowiednią organizację systemu edukacyjnego.

Zwiększenie roli oświaty w formowaniu pozytywnych wartości indywidualnych wśród obywateli jest możliwe jedynie pod warunkiem aksjologicznego ukierunkowania procesu edukacyjnego, gdyż to od treści i ukierunkowania dyscyplin dydaktycznych oraz samego procesu wychowawczego zależy moralno-psychologiczna i duchowa kultura młodzieży. Wychodząc więc od współczesnej kondycji jednostki oraz różnorodnych wpływów, jakie na tę jednostkę wywiera kultura, można stwierdzić, że ukierunkowanie procesu edukacyjnego na Ukrainie powinno zmierzać w stronę wzbogacania ducha i twórczej aktywności jednostki, co umożliwiłaby jej samorealizację, a ponadto tworzyło warunki dla samorealizacji innych ludzi.

Jest rzeczą oczywistą, że gdy się określa aksjologiczny kierunek procesu edukacyjno-wychowawczego, to trzeba brać pod uwagę zarówno realia chwili obecnej, jak i perspektywy, które są prognozowane dla danego społeczeństwa. Uwzględniając powyższe czynniki w kontekście szerokiej gamy wartości wyższych – które można zastosować w procesie nauczania – należy najpierw określić wartości priorytetowe. W realiach ukraińskich takimi priorytetami powinny być wartości „humanistyczne”, takie jak: godność człowieka, patriotyzm, demokracja, inicjatywa społeczna, odpowiedzialność i świadomość narodowa.

Wzmocnienie państwa, obrona interesów narodowych w warunkach globalizacji zależy od świadomości i patriotyzmu każdego obywatela. Dla Ukrainy, jako państwa z młodą jeszcze tradycją niezależności, kwestia patriotyzmu jest sprawą szczególnie aktualną. A patriotyzm jednostki można formować przez wpływ wychowania, przy użyciu różnorodnych środków edukacji i kultury narodowej.

Wpływy środowiska społeczno-kulturowego, do którego należy dana jednostka, to środowisko, w którym kształtuje się *mentalna konwergencja* osoby; a dzieje się to w oparciu o istniejący system edukacji i wychowania, stan wiedzy, wartości, normy, podawane wzorce i przykłady, wyznaczające pożądane zachowania jednostkowe i grupowe. W pedagogice i myśli społecznej przełomu wieków utrwała się coraz bardziej pogląd o priorytecie wartości ogólnoludzkich. Kultura powszechna to system skomplikowany i wielopoziomowy, w którym rozwijają się i wzajemnie na siebie oddziałują różnego rodzaju wspólnoty i grupy społeczne, które posiadają własne wartości kulturowe i u których podstaw leżą różne kulturowe *archetypy*.

Niezmiernie ważny warunek kształtowania kultury narodowej stanowi „dziedziczenie” tradycji, gdyż każde pokolenie wchodzi w życie na drodze socjalizacji i

W. GONCZAROW – ROLA WARTOŚCI I RELIGII W PROCESIE KSZTAŁCENIA...

wychowania, które w pierwszej kolejności opierają się na fundamentach narodowych. Właśnie te narodowe zwyczaje i tradycje kulturowe są ukierunkowane na rozwój duchowości człowieka jako reprezentanta konkretnego etosu, na przyswojenie idei i wartości kulturowych, pogłębianie wiedzy, które wpływają na poszerzenie jego horyzontów twórczych oraz renesans osiągnięć poprzednich stuleci. Praktyka pokazuje, że w formowaniu samoświadomości danego etosu wielką rolę odgrywa kultura jako specyficzna forma aktywności społeczeństwa – uwzględniająca również kulturę pedagogiczną.

Z tego powodu na uniwersytetach pedagogicznych, stanowiących główne ośrodki przygotowania kadry nauczycielskiej, powinno się zwracać szczególną uwagę na rozmaite formy tworzenia, wychowywania i kształtowania światopoglądu kulturowego przyszłego nauczyciela. Można to osiągnąć poprzez określony rozwój aktywności naukowej kadry profesorskiej, efektywną organizację prac wychowawczych oraz zachęcanie studentów do aktywności społeczno-twórczej i organizacyjnej. Systematyczny i ukierunkowany wpływ na światopogląd studentów – przyszłych pedagogów – można przede wszystkim uzyskać przez odpowiednią organizację procesu nauczania. Wybór optymalnych treści nauczania, ich transformacja zgodnie z wyzwaniem epoki, najnowszymi osiągnięciami nauki, kultury i praktyki społecznej, stanowią pierwsze i najważniejsze zadanie dla poprawy efektywności procesu kształtowania kultury przyszłego nauczyciela.

Należy jednak pamiętać, że podwaliny pod proces socjalizacji osobowości przyszłego nauczyciela są wznoszone na długo przed momentem podjęcia decyzji o wyborze zawodu i następującym po nim procesie edukacyjnym. Mentalny model danej rodziny oraz jej „prywatna” atmosfera moralna już od wczesnego dzieciństwa sprzyjają przeniesieniu do głębokiej podświadomości dziecka nie tylko pewnego systemu wartości moralnych i duchowych, lecz także wzorców, spersonifikowanych przez jego rodziców. Jednocześnie formowane są także podwaliny życia duchowego: miłość do ludzi, zaufanie do najbliższego otoczenia, optymizm wobec siebie i innych ludzi, poczucie obowiązku i odpowiedzialności. Wszystko to składa się zazwyczaj na humanistyczną strukturę osobowości nauczyciela.

Formowanie osobowości studenta – przyszłego nauczyciela – należy więc widzieć jako zjawisko wieloaspektowe, bowiem uwarunkowane przez szereg czynników kulturowych i społeczno-psychologicznych, jak również przez treść i organizację procesu nauczania w uczelni wyższej¹.

W obecnej sytuacji aktualności nabiera na Ukrainie rozwijanie edukacji „multikulturowej”, zamiast prób odrywania jej od innych kultur i narodów. W procesie kształtowania nowego nauczyciela ważna jest jednak także rola tzw. idei narodowej, jako środka konsolidacji narodu i jako swoisty cel, ideał społeczny, do którego

---

¹ S. W. Jasznyk, *Aksiologiczne pereosmyslennia s uczasnoho oswitnoho prostoru*, <http://elibrary.nubip.edu.ua/12511/1/11ysv.pdf>

dąży naród. Idea narodowa powinna jednoczyć społeczeństwo, zarówno jego różne warstwy społeczne, jak i różne pokolenia. Ogólnie mówiąc, system edukacyjny powinien stawiać przez sobą zadanie przekazywania doświadczenia społecznego w zdobywaniu wiedzy, a nie tylko przekazywanie samej wiedzy. Właśnie dlatego utwierdzenie państwa ukraińskiego, wzmacnianie idei narodowej oraz uzyskanie tożsamości etnicznej przez jednostkę musi być integralną częścią rozwoju systemu edukacji. Idea narodowa jako czynnik integrujący wytwarza grunt dla rozwoju świadomości narodowej; samo jej formowanie nie jest możliwe bez upowszechnienia w świadomości społecznej wartości patriotyzmu.

Wymagania, jakie przed nauczycielem stawia państwo i społeczeństwo, polegają również na tym, by poprzez swoją aktywność w procesie edukacyjno-wychowawczym potrafił on odpowiednio zaprojektować rozwój osobowości, by miał dokładną koncepcję, jakim obywatelem niezależnej Ukrainy powinien stać się jego wychowanek. Aby osiągnąć najważniejszy cel wychowania narodowego – ukształtowanie świadomego patrioty – nauczyciel powinien tworzyć warunki dla wszechstronnego i harmonijnego rozwoju jednostki, formować podstawy świadomości, aktywności i odpowiedzialności obywatelskiej. Najważniejsze miejsce w tym procesie zajmuje kształtowanie odpowiedzialności obywatelskiej, która przewiduje dobrowolny wybór przez jednostkę zachowania, odpowiadającego takim istotnym kategoriom, jak obowiązek, inicjatywa, zdyscyplinowanie, niezależność, stanowczość, opieranie się na zasadach. Jednak by formować u swych uczniów postawę odpowiedzialności obywatelskiej, również sam nauczyciel powinien być obywatelem aktywnym, powinien mieć świadomość idei narodowej jako celu rozwoju społeczeństwa i jednostki.

Przewodnią myślą prac wielu badaczy pozostaje teza, że konieczne jest wychowywanie nauczycieli – kreatorów, tj. jednostek, które będą się cechowały nie-szablonowym myśleniem i będą zdolne pracować w nowy sposób i w nowych warunkach. Badacze ci wskazują na niedoskonałości w procesie kształcenia nowych nauczycieli, gdyż zdecydowana większość studentów i nauczycieli posiada niedostateczne informacje na temat współczesnych innowacyjnych metod i technik, przez co nie potrafią wdrażać praktycznie postępowych idei.

Pojęcia „nauczanie tradycyjne” i „nauczanie innowacyjne” pojawiły się po raz pierwszy w referacie wygłoszonym przez grupę uczonych w Klubie Rzymskim w 1978 roku, w którym zwrócono uwagę na to, że zasady tradycyjnego nauczania są nieadekwatne wobec oczekiwań, jakie współczesne społeczeństwa kierują pod adresem jednostki i jej możliwości poznawczych. Lekcja „tradycyjna” to taka, podczas której nauczyciel prowadzi zajęcia z całą klasą, przekazuje jej wiedzę, kształtuje nawyki i umiejętności, a po przekazaniu nowego materiału ocenia rezultaty odtwarzania tego materiału przez uczniów. Celem nauczania innowacyjnego jest natomiast rozwój potencjału twórczego oraz osobowych zdolności poznawczych

wychowanka. Jednocześnie zwraca się większą uwagę na samodzielne opanowywanie materiału.

Obecnie mamy już świadomość, że innowacyjność stanowi nieodłączny element działalności pedagogicznej każdego nauczyciela. Jednocześnie powinniśmy pamiętać o licznych zastrzeżeniach wobec niektórych nowości pojawiających się w dzisiejszych instytucjach nauczania. Ponieważ zainteresowanie „nowinkami” ma charakter powszechny, to wielu badaczy niepokoi fakt, że brakuje systemowego podejścia do innowacji, które mają być nakierowane na podniesienie jakości edukacji. W rzeczywistości mogą one jednak rodzić nowe problemy i negatywne tendencje, gdyż znakomita większość pedagogów nie zna klasycznych procedur i technik, a swój brak profesjonalizmu ukrywa za hasłami „twórczych”, czy też „autorskich metodyk” nauczania².

W kontekście tych uwag staje się zrozumiałe, że dla osiągnięcia najlepszych rezultatów w procesie przygotowania nowego nauczyciela, powinniśmy zacząć mówić o konieczności dialektycznego połączenia tradycji oraz innowacji w nauczaniu. Zgodnie z ustaleniami różnych autorów, strukturę zawodowej działalności nauczyciela tworzą motywujące wartości, czynnik treściowy oraz czynnik procesualny – wymagające ukształtowania systemu wartości, pewnych cech społeczno-psychologicznych, techniki pedagogicznej, zdobycia wysokiego poziomu wykształcenia oraz nabycia zdolności pedagogicznych i rozwinięcia potencjału twórczego. Innowacyjna działalność nauczyciela powinna się więc opierać na tradycyjnych elementach procesu pedagogicznego oraz na ideach pedagogiki narodowej, a jednocześnie powinna uwzględniać zmianę z paradygmatu przekazywania wiedzy na paradygmat samodzielnego opanowania metod zdobywania wiedzy.

Najważniejszą podstawą rozwoju współczesnego społeczeństwa jest niewątpliwie demokracja. Ważnym wskaźnikiem demokratyzacji społeczeństwa jest wolność światopoglądowa i swobodne wyznawanie religii, gdyż – patrząc w perspektywie historycznej – człowiek utożsamia się nie tylko z określonymi cechami indywidualnymi, płciowymi, rodzinnymi, etnicznymi, kulturowymi, moralnymi, państwowymi, lecz także z wyznawaną przez siebie religią. Wydaje się, że nie będzie nadużyciem stwierdzenie, że odrodzenie narodu w pełnym spektrum jego społeczno-politycznego istnienia, byłoby niemożliwe bez udziału religii. Reasumując, Ukraińcy powinni się jednoczyć wokół swych tradycji religijnych, które są zakorzenione w historycznych formach istnienia i duchowości ukraińskiej.

W ostatnich latach mamy do czynienia ze wzrostem roli czynnika religijnego w systemie edukacji, co prowokuje pytania o przyczyny i znaczenia tego procesu. Niektórzy badacze sądzą, że społeczno-polityczna stabilność Ukrainy jest związana z treścią i kierunków, w jakich przebiegają takie procesy, jak odrodzenie narodowe oraz społeczna aktywność organizacji religijnych. Mimo że wspomniane procesy

² I. Pidłasnyj, *Pedahohiczni innowacji*, „Ridna szkoła” 1998, nr 12, s. 3–17.

nie są tożsame, to są ze sobą powiązane i rozwijają się wspólnie. Przejawiają się we wzroście samoświadomości narodowej i politycznej, w pogłębianiu wewnętrznej integracji etnicznej i mobilizacji religijnej, wreszcie w tworzeniu kultury duchowej. Renesans religijny, jako proces ukierunkowany i systematyczny, utwierdza tradycje duchowe i narodowe, kulturę, język oraz aktywizuje poczucie wspólnoty narodowej.

Jak pokazują wyniki badań socjologicznych, od 68 do 86 % obywateli Ukrainy deklaruje swoją religijność. Pod względem liczby wiernych, zdecydowanie wyróżnia się Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Kijowskiego oraz Cerkiew Prawosławna Patriarchatu Moskiewskiego, do których łącznie przyznaje się do 50% ankietowanych, a zaraz za nimi plasuje się Cerkiew Grekokatolicka, do której przynależność deklaruje 7,8% respondentów³. Zgodnie z prawodawstwem ukraińskim, wszyscy obywatele Ukrainy są równi wobec prawa, niezależnie od ich przynależności konfesyjnej, etnicznej itp. Państwo ukraińskie gwarantuje takie same prawa polityczne, ekonomiczne, społeczne i kulturalne wszystkim grupom narodowym i religijnym oraz wszystkim obywatelom zamieszkującym terytorium Ukrainy, niezależnie od ich przynależności narodowościowej bądź religijnej, zakazując tym samym wszelkich aktów dyskryminacji z powodu przekonań religijnych czy przynależności do danej mniejszości narodowej.

Obecność pierwiastka religijnego w edukacji można, po pierwsze, rozpatrywać jako proces tworzenia specyficznych placówek edukacyjnych oraz proces wprowadzania elementów religijnych do edukacji na poziomie ogólnokształcącym, zawodowym i wyższym – przy czym dodajmy, że chodzi nam tu o edukację o charakterze świeckim. Tworzyć seminaria duchowne mogą jedynie wspólnoty i instytucje religijne, które zarejestrowały odpowiednie statuty i mają na ich podstawie prawo do zakładania seminariów duchownych. Dotyczy to również zagranicznych instytucji religijnych, posiadających swoje przedstawicielstwa na terytorium Ukrainy⁴. Po drugie, obecność pierwiastka religijnego można rozpatrywać w kontekście jego obecności w edukacji na poziomie ogólnym i wyższym. Tu można zaś spojrzeć nań dwojako. W aspekcie historyczno-religioznawczym, tj. widzieć go w upowszechnianiu wiedzy na temat historii różnych religii, ich roli i znaczenia w rozwoju społeczeństwa, na ich analizie porównawczej, czyli na formowaniu człowieka wyposażonego w konkretny pakiet wiedzy. Ale można go też ujmować w aspekcie czysto religijnym, a ten polegałby na nauce dogmatyki chrześcijaństwa i jego tradycji, czyli sprowadzałby się do formowania postawy człowieka wierzącego. Realizacja celów religioznawczych (pierwszy aspekt) wymagałaby przygoto-

³ *Ocena tolerancji etnoreligijnej w społeczeństwie ukraińskim: Operatywno-analityczny wid dñ NISD* (http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor_3/01.htm#a1).

⁴ Petryk W. M., *Nowitni ta nietradycijni rehiji, mistyčni ruchy u suspilno-politiczni sferi Ukrainy*, red. Z. I. Tymoszenko, Kyjiv 2000, s. 162.

wanie odpowiedniej kadry nauczycielskiej. Z tego właśnie powodu zagadnienia religioznawcze są w praktyce pedagogicznej niemal w ogóle nieobecne.

Jak twierdzi Mykoła Łahodycz, w celu przyspieszenia deklarowanego przez władze Ukrainy współdziałania edukacji z wychowaniem religijnym, należałoby w świeckich uczelniach pedagogicznych stworzyć wydziały pedagogiki religijnej; opracować i wprowadzić w szkołach średnich i uczelniach wyższych programy nauczania religijnego, które opierałyby się na zasadach tolerancji religijnej i dobrowolności; połączyć oraz skoordynować wysiłki pedagogów, teologów i religioznawców w celu prowadzenia naukowych prac badawczych; wspierać podwyższanie kwalifikacji przez nauczycieli, którzy zajmują się edukacją religijną w szkole poprzez organizowanie seminariów, wykładów i wydawanie poradników metodycznych; organizować kolokwia i „okrągłe stoły” z udziałem nie tylko krajowych, lecz także zagranicznych specjalistów w dziedzinie wprowadzania i rozwoju edukacji religijnej⁵. Ponadto państwo powinno zapewnić swoim obywatelom prawo i możliwość zaspokajania potrzeb duchowych, na zasadach równości dla wszystkich grup społecznych, narodowościowych czy konfesyjnych. Bez tego rozwijanie sfery duchowej, moralności czy potencjału intelektualnego w społeczeństwie ukraińskim będzie niemożliwe.

Ostatnio na Ukrainie niezwykle aktywnie podnoszona jest kwestia włączenia wychowania „religijnego” do systemu szkolnictwa świeckiego. Edukacja służy jednak wychowaniu i formacji intelektualnej oraz moralnej nie tylko obywateli „państwa doczesnego”, lecz w pewnej mierze także „państwa Bożego”, dlatego nie powinien dziwić fakt, że organizacje religijne aktywizują swoje starania o zaznaczenie swojej obecności w państwowym systemie edukacji. Podkreślmy, że publiczne uzasadnianie takich dążeń nie spotyka się z przejawami ostracyzmu, gdyż ich nadrzędnym celem jest wzmocnienie moralnych zasad dorastającego pokolenia oraz ugruntowanie tych wartości duchowych i kulturalnych, które się wywodzą z korzeni chrześcijańskich. Największy akcent kładzie się właśnie na etykę chrześcijańską, na konieczność formowania światopoglądu chrześcijańskiego i, co charakterystyczne, niemal całkowicie pomija się znaczenie ogólnoludzkich wartości moralnych i duchowych.

Należy bowiem zwrócić uwagę na fakt, że z systemu studiów wyższych, które przygotowują nauczycieli nauczania przedszkolnego i szkolnego, całkowicie usunięto kursy o treściach duchowo-moralnych, które mogłyby wychowywać młodzież na bazie najlepszych tradycji chrześcijańskich, a jednocześnie wspierać ją w dalszej aktywności w życiu prywatnym i zawodowym. Co więcej, w epoce kryzysu i procesów globalizacyjnych to właśnie wiedza teologiczno-religijna mogłaby

---

⁵ M. Łahodycz, *Relihijnaoswita w Ukraini: suchasnyj stan ta jiji perspektywy*, [w:] M. Łahodycz, *Trudy Kyjiwsk. Akad. Bohosłowsko-istorycznyj szczoricznyk Kijiwskojji Duchownojji Akademiji Ukrainskojji Prawosławnoji Cerkwy Kijiwskoho Patriarchatu*, Kijiw 2005, nr 2 (2), s. 265–269.

W. GONCZAROW – ROLA WARTOŚCI I RELIGII W PROCESIE KSZTAŁCENIA...

posłużyć jako narzędzie formowania duchowości całego społeczeństwa obywatelskiego. Na współczesnym uniwersytecie za czynnik integrujący można uznać trzy uniwersalia: 1) nauczanie; 2) wiedzę jako rezultat twórczego obcowania człowieka ze światem i z Bogiem oraz 3) badania naukowe.

Teoretycy są zgodni, że gdy idzie o formy przekazywania wiedzy teologicznej, to należy także brać pod wagę dyscypliny „religijne” ukierunkowane kulturoznawczo lub etycznie. Zgadzam się z podziałem na trzy podstawowe formy przekazywania wiedzy religijnej, który zaproponował rosyjski badacz Igor Ponkin⁶: 1) „edukację religijno-kulturoznawczą” scharakteryzował on jako ukierunkowany proces zdobywania wiedzy na temat konkretnego wyznania, kultury i życia pewnej religii; 2) „edukacja religioznawcza” uwzględnia z kolei aspekt porównawczy – w kontekście różnych wyznań, ich specyficznych cech, praktyk, głównych wydarzeń, ważnych postaci historycznych oraz historyczno-politycznej i społeczno-kulturalnej roli religii jako zjawiska życia społecznego; 3) wreszcie „mieszana metoda nauczania” stanowi połączenie edukacji kulturoznawczo-religijnej oraz religioznawczej (edukacja „etnokonfesyjna”), która obok ogólnej wiedzy religijnej będzie swym adeptom przekazywała także wartości moralno-duchowe oraz wiedzę o tradycyjnej kulturze religijnej jako integralnym składniku kultury narodowej. W kontekście funkcjonowania państwowego systemu edukacji, zadaniem, które wiąże się z jego świeckim charakterem, jest zapewnienie uczniom odpowiedniego „instrumentarium intelektualnego”, które pozwoliłoby na wykształcenie w nich umiejętności samodzielnego myślenia i swobodnego samookreślenia się w sferze duchowości i światopoglądu.

Dlatego nie tylko uczniowie i studenci, lecz także nauczyciele, powinni zdobyć gruntowną wiedzę na temat religii, jej konfesyjnych przejawów, nurtów i tendencji; powinni znać jej historię, jej główne dogmaty oraz system wartości moralnych. Wzbogacenie wszystkich poziomów systemu edukacyjnego o wiedzę na temat religii powinno wyposażyć obywateli ukraińskich w odpowiedniej jakości „bagaż intelektualny”, na bazie którego będą oni mogli budować swoje opinie na temat problemów religijnych, zwłaszcza tych usytuowanych w wymiarze moralnym. Aby uzyskać takie rezultaty, zajęcia z zakresu dyscyplin „religijnych” i religioznawczych należałoby wprowadzić we wszystkich placówkach edukacyjnych. Elementy chrześcijańskiej nauki moralno-etycznej, ale też elementy nauk innych konfesji, powinny znaleźć miejsce w nauczaniu przedmiotów moralno-etycznych, rzecz jasna przy uwzględnieniu różnic związanych z odmiennymi możliwościami różnych grup wiekowych. Samo nauczanie przedmiotów religijnych i „religioznawczych” powinno pozostawać religijnie neutralne.

---

⁶ Por. I. W. Ponkyn, *Prawowyye osnovy swietskostigosudarstwa i obrazowanija*, Moskwa 2003, s. 25.

W. GONCZAROW – ROLA WARTOŚCI I RELIGII W PROCESIE KSZTAŁCENIA...

Opisane powyżej założenia niosą jednak ze sobą zagrożenie w postaci niebezpieczeństwa przeniknięcia do systemu edukacji tzw. religii nietradycyjnych, których wpływ może być zgoła destrukcyjny. Oznaki odradzania się życia religijnego u progu trzeciego tysiąclecia prezentują się nie tylko w fenomenie zwrotu do konfesji ortodoksalnych czy w renesansie ustalonych już tradycji religijnych. Widać je również w intensywnych poszukiwaniach nowych wartości, nowych orientacji duchowych, jakie można znaleźć w nowych religiach. Wśród nich nierzadko pojawiają się eklektyczne teorie synkretyczne, które w rzeczy samej stanowią pstrokatą mieszaninę elementów religii tradycyjnych, a także okultyzmu czy spirytyzmu. Zgodnie z danymi Państwowego Komitetu Do Spraw Religii z końca roku 2008, na Ukrainie funkcjonuje ponad 550 nowych grup religijnych oraz prawie 30 wyznań, z tego większość o zachodniej proveniencji⁷.

Dążąc do zbudowania społeczeństwa obywatelskiego, Ukraina ogłosiła, że jedną z jej centralnych zasad państwowotwórczych jest zapewnienie każdemu obywatelowi prawa do wolności religii i sumienia. Wydaje się jednak, że niczym nieograniczone upowszechnianie kultów neoreligijnych może zagrażać zarówno bezpieczeństwu obywateli, jak i narodowym interesom Ukrainy. Jego efektem może być niebezpieczne oddziaływanie na ogólną sytuację społeczno-polityczną na Ukrainie, choćby na drodze kształtowania u wyznawców określonych postaw wyborczych oraz ich świadomości obywatelskiej. Wynika stąd, że działalność podobnych organizacji nie sprzyja restytucji świadomości narodowej narodu ukraińskiego, zachowaniu i rozwojowi jego tradycji historycznych i kulturalnych. Jest ona czynnikiem destabilizującym i jednocześnie podważającym system edukacji narodowej. Z tego powodu należy chronić humanistyczne interesy narodowe na szczeblu państwowym, zwłaszcza gdy chodzi o stosunki między wyznaniem religijnymi.

Spróbujmy teraz wymienić najważniejsze cechy tzw. religii nietradycyjnych. Pierwszą jest to, że na czele wspólnoty religijnej niemal zawsze stoi charyzmatyczny lider, który twierdzi, że jest powołany do pełnienia roli nowego mesjasza. Kolejna cecha polega na tym, że wspomniany lider tworzy własną wspólnotę religijną, którą określa mianem „rodziny”, „komuny”, „misji”, „kolonii” lub „centrum”. Swego lidera taka wspólnota religijna określa mianem „ojca”, „nauczyciela” lub „guru”. Warto zauważyć, że zwykle ma on niczym nieograniczoną władzę. Trzecią cechą jest fakt, że kierujący religijną wspólnotą lider może ustanawiać obowiązujące reguły i normy zachowania członków wspólnoty, które są ogłaszane jako „święte”. Sam lider nie musi przestrzegać ustanowionych przez siebie praw i żyje w znacznie lepszych warunkach niż jego wyznawcy. Po czwarte, wspólnota religijna przyjmuje zwykle apokaliptyczną wizję świata; jej członkowie wyrzekają

⁷ O. A. Słobodynska, *Aktywnist' nietradycyjnych religij w ukrajinskomu suspilstwi* (intkonf.org/kin-slobodiska-oa-aktivnist-netradits).

W. GONCZAROW – ROLA WARTOŚCI I RELIGII W PROCESIE KSZTAŁCENIA...

się dóbr doczesnych na rzecz wspólnoty, zmieniają miejsce zamieszkania, a nawet swoje imiona. Po piąte, członkowie takiej wspólnoty religijnej często izolują się od świata zewnętrznego, przy użyciu swoistej techniki nadzorowania zachowania „wiernych”. Cel ten osiąga się przede wszystkim poprzez maksymalne wypełnienie programu dnia różnymi przedsięwzięciami grupowymi. Udział w podobnych przedsięwzięciach jest traktowany przez samych wiernych oraz ich przywódców jako przykład wysokiej dyscypliny religijnej.

Obecnie możemy na Ukrainie wyodrębnić siedem grup religii nietradycyjnych: ruchy neochrześcijańskie zbudowane na ogólnych fundamentach światopoglądu chrześcijańskiego; religie o orientacji orientalistycznej (najczęściej neohinduizm); grupy ezoteryczne; neopogaństwo; neoreligie syntetyczne; ruchy sejentologiczne oraz satanizm.

Młodzi ludzie, szukając swojego miejsca w życiu, poszukują nowych wskazówek duchowych, które nierzadko odnajdują w neoreligiach, te bowiem z jednej strony uświadamiają im istnienie despotyzmu kościelnego, z drugiej zaś oferują podążanie drogą samodoskonalenia. W nowych religiach młodych ludzi pociąga także nawoływanie do samorealizacji, zbawienia swojej duszy tu i teraz, a nie dopiero na tamtym świecie. W swym arsenale neoreligie mają także cały zestaw metod psychologicznych, przy pomocy których „wabia” do siebie nowych członków poprzez wywoływanie euforycznego poczucia życia szczęśliwego.

Zastanawiając się nad przyczynami coraz większej popularności religii nietradycyjnych na Ukrainie, winniśmy wskazywać nie tylko na szczególną aktywność nowych religijnych organizacji oraz słabe wpływy prawosławia, lecz także na fakt, że współczesny człowiek szuka swej tożsamości, sensu i celu istnienia, że pragnie samorealizacji, że chce przemiany i udoskonalenia swego statusu; powinniśmy też pamiętać, że ma ona potrzebę realizowania swego potencjału twórczego, choćby nawet w formie nadziei na odnalezienie Królestwa Bożego czy osiągnięcie stanu nirwany. Nie można też pominąć faktu, że współczesny człowiek pragnie znaleźć grupę, która wyznaczy zachowania, że chce odnaleźć nienaruszalną imperatywę, choćby tylko w postaci wyobrażeń na temat swego związku z Absolutem, transcendentnym Początkiem, który określi kierunek życia.

Współczesna Ukraina to państwo wielowyznaniowe, w którym funkcjonuje ponad 27 tysięcy organizacji religijnych reprezentujących ponad sto wyznań. Na obecnym etapie ukraińskiego procesu państwowotwórczego religia, jako forma świadomości społecznej, oraz kościoły, jako instytucja społeczna, stały się ważnymi elementami procesu politycznego i życia społecznego. Sprzeczności religijne wpływają nie tylko na stan religijnego życia społeczeństwa, ale też na jego sytuację społeczno-kulturową, a nawet na bezpieczeństwo narodowe. Warto zauważyć, że najważniejszymi elementami bezpieczeństwa narodowego w sferze duchowo-religijnej jest: a) stabilność wewnątrz-religijna (zgoda pomiędzy kościołami i wyznaniem), która przejawia się w zdolności do pokojowego rozwiązywania konflik-

tów na tle religijnym); 2) stabilność zewnątrz-religijna, wzmacnianie autorytetu Ukrainy na arenie międzynarodowej jako dużego europejskiego państwa chrześcijańskiego, zachowanie jej samoistości i niezależności narodowej i kulturalnej oraz podtrzymywanie odpowiednich mechanizmów mogących to zapewnić); 3) pełne zaspokojenie potrzeb religijnych, wolność sumienia i wyznania każdego człowieka i poszczególnych grup społecznych; 4) obecność kompleksowej strategii społeczno-politycznego i duchowego rozwoju państwa, w tym także w dziedzinie zapewnienia bezpieczeństwa duchowo-religijnego⁸.

W takim kontekście, ukraińskie doświadczenie historyczne dowodzi, że niezrozumienie cech oraz brak zarządzania procesami zachodzącymi w sferze wartości humanistycznych, a zwłaszcza w życiu religijnym, może doprowadzić do poważnych konfliktów społeczno-politycznych. W chwili obecnej ekspansja niektórych religii nietradycyjnych przestała być jedynie kwestią stosunków międzywyznaniowych i coraz bardziej wyraźnie zaczyna wpływać na stabilność państwa. Ze względu na skomplikowaną sytuację ekonomiczną, społeczno-polityczną i kulturalno-religijną na Ukrainie, uważnego spojrzenia wymaga kwestia rosnącej ekspansji zagranicznych misjonarzy oraz ich niekontrolowanej działalności kaznodziejsko-werbowniczej, która nierzadko okazuje się bezprawna, a czasem otwarcie wroga w stosunku do naszego państwa. Z tego powodu na oświacie ciąży obowiązek takiego przygotowania dorastającego pokolenia, by mogło ono swobodnie poruszać się w gąszczu rozmaitej maści idei i wyznań religijnych.

We współczesnej Ukrainie religia i szkoła, nauczyciel i kapłan powinni połączyć swoje wysiłki w celu stworzenia jednolitego systemu wychowania i formowania jednostki. Nowy typ nauczyciela to człowiek potrafiący uczyć się od swoich uczniów i umiejący nawiązywać z nimi pozytywne i aktywne relacje, budować wartości humanistyczne wśród tych, których uczy, i wreszcie człowiek, który jest w stanie być ich duchowym przewodnikiem.

Dla renesansu duchowości w społeczeństwie ukraińskim niezmiernie ważna jest konieczność sięgnięcia po idee i koncepcji teozofii, antropozofii, filozofii współczesnej oraz zaangażowanie ludzi wykształconych i o wysokim poziomie intelektualnym, którzy będą w stanie stawiać sobie pytania o sens istnienia i jednocześnie poszukiwać na nie odpowiedzi. Taka postawa jest dla młodzieży niezwykle pociągająca i często ją inspiruje do tego, by sięgać po literaturę z zakresu studiów duchowości, takiej a przykład jak *Żywa etyka* Heleny i Mikołaja Roerichów, *Nauka tajemna* Jeleny Bławatskiej czy też książki Konkordii Antarowej, Rudolfa Steinera i innych. Sądzę, że wykorzystanie takiej literatury będzie sprzyjało wychowaniu i edukacji młodego pokolenia w duchu najlepszych tradycjach dobra, człowieczeństwa oraz miłości do siebie i świata. Uczeni, badający zagadnienia związane z tzw.

---

⁸ Ł. W. Czuprij, *Relijna безпеka Ukraini: stan i problemy* (www.bogoslov.org.ua/pdf/publikacii/doklad/innovac).

W. GONCZAROW – ROLA WARTOŚCI I RELIGII W PROCESIE KSZTAŁCENIA...

ukraińskim charakterem narodowym, zwracają uwagę, że odpowiednie wychowanie jest niezbędne dla zbudowania państwa ukraińskiego oraz powstania społeczeństwa ukraińskiego jako wspólnoty. Stąd pracę placówek edukacyjnych winno się organizować w ten sposób, by wzmacniać najbardziej pozytywne cechy ukraińskiego charakteru narodowego oraz usuwać cechy negatywne; stąd różnorodna działalność, ukierunkowana na duchową restytucję narodu, powinna oprzeć się na takich właśnie fundamentach.

Podsumowując: z punktu widzenia rozwiązywania problemów związanych z duchowością jednostki we współczesnym społeczeństwie, to nie poziom kultury i wykształcenia, lecz jego charakter oraz ukierunkowanie są najważniejsze i najbardziej aktualne. Powyższy fakt ma także ważne znaczenie dla przezwyciężenia sprzeczności występujących w procesach globalizacyjnych; natomiast tradycje narodowe, ich kontekst współczesny i historyczny mają ogromne znaczenie dla kształcenia i formacji współczesnego nauczyciela. W kontekście nasycania edukacji treściami humanistycznymi, rośnie rola czynnika duchowego zawartego w osobowości nauczyciela. Niezwykle ważnym zadaniem staje się więc kształcenie u przyszłych nauczycieli zdolności do odtwarzania tradycji i kultury narodowej, kształtowanie wartości moralnych oraz indywidualnego modelu pedagogicznych relacji z uczniem (na bazie wzajemnego szacunku i zrozumienia), a także kształtowanie kompetencji psychologicznych. Wymaga to od nauczyciela wysokiego poziomu świadomości narodowej, gruntownej znajomości historii Ukrainy oraz ukraińskiej myśli psychologiczno-pedagogicznej, a także wierności tradycjom narodowym oraz podwyższania poziomu kultury językowej.

BIBLIOGRAFIA

- Jasznyk S. W., *Aksiologiczne pereosmyślenia s uczasnoho oswitnoho pros toru* (<http://elibrary.nubip.edu.ua/12511/1/11ysv.pdf>).
- Pidłasnyj I., *Pedahohiczni innowacji*, „Ridna szkoła”1998, nr 12, s. 3–17.
- Ocena tolerancji etnoreligijnej w społeczeństwie ukraińskim: Operatywno-analitycznyj wid dił NISD* (http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor_3/01.htm#a1).
- Petryk W. M., *Nowitni ta nietradycyjni religiji, mistyčni ruchy u suspilno-politiczni sferi Ukrainy*, red. Z. I. Tymoszenko, Kyjiw 2000.
- Łahodycz M., *Relihijnaoswita w Ukraini: suchasnyj stan ta jiji perspektywy*, [w:] M. Łahodycz, Trudy Kyjiwsk. Akad. Bohosłowsko-istorycznyj szczoricznyk Kijiwskojji Duchownoji Akademiji Ukrainskojji Prawosławnoji Cerkwy Kijiwskoho Patriarchatu, Kijiw 2005, nr 2 (2), s. 265–269.
- Ponkyn I. W., *Prawowyje osnovy swietskostigosudarstwa i obrazowanija*, Moskwa 2003.
- Słobodynska O. A., *Aktywnist' nietradycyjnych religij w ukrajinskomu suspilstwi* (intkonf.org/kin-slobodiska-oa-aktivnist-netradits).

Czuprij Ł. W., *Relijna безпеka Ukrajin: stan i problemy*
(www.bogoslov.org.ua/pdf/publikacii/doklad/innovac).

Summary

The Role of Values and Religion in Modern Teacher Training in Ukraine

The purpose of the article is to showcase the role of education in the process of forming positive values in the Ukrainian society. The author concludes that instilling in prospective teachers the ability to re-enact and cultivate national and cultural traditions, shaping their moral values as well as encouraging individual and personal approaches to teaching constitute the necessary conditions that are indispensable to the proper and well-rounded education of future teaching professionals.

Keywords: Ukraine, education, national tradition, culture, religion, teacher

Zusammenfassung

Die Rolle der Werte und der Religion im Prozess gegenwärtiger Lehrerausbildung in der Ukraine

Der Artikel zeigt die Rolle der Bildung im Prozess der Gestaltung von positiven Werten in der ukrainischen Gesellschaft. Der Autor schlussfolgert, dass die Bildung der Fähigkeiten zur Rekonstruktion der nationalen und kulturellen Traditionen bei zukünftigen Pädagogen, die Gestaltung der moralischen Werte und der individuellen pädagogischen Haltung unentbehrliche Bedingungen für eine richtige Vorbereitung der künftigen didaktischen Fachkräfte seien.

Schlüsselworte: Ukraine, Bildung, nationale Tradition, Kultur, Religion, Lehrer

VLADIMIR GONCHAROV, doctoral student, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine. E-mail: olkotiszczenko@gmail.com

